

У статті автором проаналізовані тенденції розвитку організацій “третього сектору”, визначені стримуючі та активізуючі їхню діяльність фактори, запропоновані напрямки національної політики щодо розвитку даних інституцій.

Ключові слова: організації “третього сектору”, демократичні процеси, асоціації, соціальні послуги

В статье автором проанализированы тенденции развития организаций “третьего сектора”, определены ограничивающие и стимулирующие их деятельность факторы, предложены направления национальной политики относительно развития данных институций.

Ключевые слова: организации “третьего сектора”, демократические процессы, ассоциации, социальные услуги

Дата надходження до редакції: 21.04.2013

Рецензент: д.е.н., доцент яворська Т.І.

УДК 339/9 (7/8)

ГЕНДЕРНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ: АМЕРИКАНСЬКА МОДЕЛЬ

Н.М. Куцмус, к.е.н., Житомирський національний агроекологічний університет

Проаналізовано соціально-економічні процеси, що впливають на розвиток сільської економіки США. Встановлено стратегічні напрями та механізми розвитку сільських територій. Виявлено особливості участі жінок у сільськогосподарському виробництві. Конкретизовано суть та напрями реалізації американської концепції гендерної політики в умовах сільського економічного простору.

Ключові слова: гендер, гендерна політика, гендерна рівність, сільська економіка, сільський розвиток.

Постановка проблеми. Високий рівень досягнутого соціального та економічного розвитку Сполучених штатів Америки не применшує, а, навпаки, посилює увагу до проблем сільського розвитку, інтегрованості сільської економіки та її складових до процесів, які відбуваються в масштабах національної економіки в цілому. Започатковане у 1970-их рр. явище “рурального ренесансу” обумовило потребу в формуванні політики розвитку сільських територій, спрямованої не стільки на забезпечення якості життя сільського населення, скільки створення сприятливих умов для подальшого розвитку сільської економічної системи, активізації її функцій, що сприяють економічному зростанню території, підвищенню привабливості як місця проживання та ведення бізнесу. При цьому сільськогосподарська галузь сільської економіки США, що характеризується провідними позиціями у світовому виробництві та торгівлі агропродовольчими товарами¹, доповнюється галузями та видами бізнесу, непов’язаними з аграрним виробництвом. Досягнутий рівень економічної диверсифікованості сільської економіки США виступає запорукою для повноцінної самореалізації сільського населення у трудовій та суспільній сферах. Мотивацією до наукового дослідження даного явища виступає комплекс особливостей, властивих сільській економіці США, які створюючи необхідні можливості для

зайнятості чоловіків та жінок, сприяють утвердженню рівності чоловіків та жінок в економічній, політичній та громадській сфері, а також подоланню існуючих гендерних проблем.

Аналіз останніх досліджень. Науково-практична проблема розвитку сільських територій знайшла своє відображення в працях низки вітчизняних та зарубіжних науковців. Так, загальні положення теорії та методології сільського розвитку сформульовані у працях О. Бородіної, А. Вайєса, П. Готліба, Г. Гріна, С. Деллера, Т. Зінчук, Дж. Кромартъє, Б. Ліу, Д. Маркуїлера, Т. Осташко, В. Петрікова, І. Прокопи, Л. Хантера, В. Юрчишина та ін. Дослідженню гендерних аспектів соціально-економічних процесів на сільських територіях були присвячені роботи таких вчених як: Д. Аларкон, Дж. Анкер, Г. Анрікез, С. Бовуар, Б. Бок, О. Деджі, К. Делі, М. Кімелл, Дж. Колінз, Дж. Літл, С. Разаві, Ч. Тейлор, М. Хартл та ін. Отримані ними результати дозволяють стверджувати про важливість гендерної рівності у забезпеченні соціального та економічного зростання сільських територій, ефективного використання їх ендегенного потенціалу, формування стратегічних перспектив розвитку. Разом з тим, сукупність використовуваних напрямів, методів та інструменти вирішення гендерних проблем сільського простору є маловивченими та, відповідно вимагають проведення подальших досліджень, узагальнення нагромадженого позитивного досвіду щодо ефективності гендерної політики, зокрема, США, з метою обґрунтування методології та стратегії їх розв’язання в Україні. Зазначене становить **мету даного дослідження**, яка пе-

¹ За інформацією бази даних ФАО, у 2010р. США стали лідером з експорту таких видів продукції як соя – 18586,3 млн. дол. США, кукурудза – 10110,5 млн. дол. США, пшениця – 6751,0 млн. дол. США, бавовна – 5747,6 млн. дол. США (<http://faostat.fao.org/site/342/default.aspx>).

редбачає вирішення таких завдань як: по-перше, аналіз соціально-економічних процесів, що обумовлюють параметри моделі розвитку сільської економіки США; по-друге, виявлення стратегічних напрямів сільського розвитку та механізмів їх реалізації; по-третє, встановлення особливостей участі жінок у сільськогосподарському виробництві; по-четверте, конкретизація суті та напрямів реалізації ідей американської концепції гендерної політики в умовах сільського економічного простору.

Виклад основного матеріалу. Філософія розвитку сільських територій США, сфокусована на потенціалі сільської економіки у забезпеченні високого рівня сільського розвитку, привела до зародження та активізації процесу гентрифікації, тобто інфузії нової класової структури та соціальної рекомпозиції сільського соціуму [9, с. 345]. Важливо відмітити значимість даного процесу для сільської економіки США, адже переміщення до сільської місцевості осіб, що відносяться до середнього класу та вище за рівнем доходу, поступово забезпечило зростання вартості сільських активів, заміну орендних відносин відносинами власності, обумовлені реновацією сільських територій та їх популяризацією як місця життєдіяльності [7, с. 176]. З економічної точки зору, цей процес обумовлює не лише зростання вартості житла, будівель у сільській місцевості, а й обсягів податкових зборів, цін на ресурси тощо. Відзначені наслідки гентрифікації, що, в цілому, позитивно впливають на потенціал сільських громад завдяки розширенню їх можливостей до соціально-економічного зростання, активізації економічних процесів, інтеграції ендегенного капіталу території, не спроможні зупинити загального скорочення кількості сільського населення, що спостерігається в США, аналогічно іншим країнам світу. Так, за період 2007-2011 рр. частка сільського населення скоротилася з 18,7 % до 16,8 %, а загальна кількість – з 56342,9 до 54890,0 тис. осіб².

Зазначені діаметрально протилежні процеси – розширення числа сільських жителів через гентрифікацію міського населення та урбанізаційно спрямована міграція селян – обумовлюють необхідність адаптації та удосконалення інститутів управління сільським розвитком, ключовим з яких в США виступає сільська громада. Зважаючи на визнаний пріоритет сталості в розвитку сільського господарства та сільських територій, ультимативною ціллю функціонування сільських громад є забезпечення сталого розвитку завдяки спрямуванню до саморозвитку її членів. Ультимативність цієї цілі пояснюється прийнятим в США концептуальним портретом поняття сталості сільського господарства та сільського розвитку, що означає їх екологічну чистоту, економічну житте-

здатність та соціальну справедливість з урахуванням культурних, гуманістичних та наукових принципів [12, с. 1]. Разом з тим, реалізація цілі сталого розвитку не суперечить цілям економічного зростання сільської економіки США в контексті функціонування сільських громад, адже саме завдяки цьому процесу відбувається консолідація капіталу території, зокрема, людського та соціального, що забезпечує її економічне зростання (рис. 1.).

Отже, американська модель розвитку сільської економіки, базована на потенціалі сільської громади, тісною мірою пов'язана з концепцією сталості, що реалізується не лише в традиційній еколого-економічній площині, а й в соціальній. З такої точки зору сталість розвитку сільської громади як, в першу чергу, соціальної складової сільської економіки означає формування та забезпечення росту можливостей для задоволення потреб людини [15], що проживає на сільській території, незалежно від її раси, віку чи гендерної приналежності.

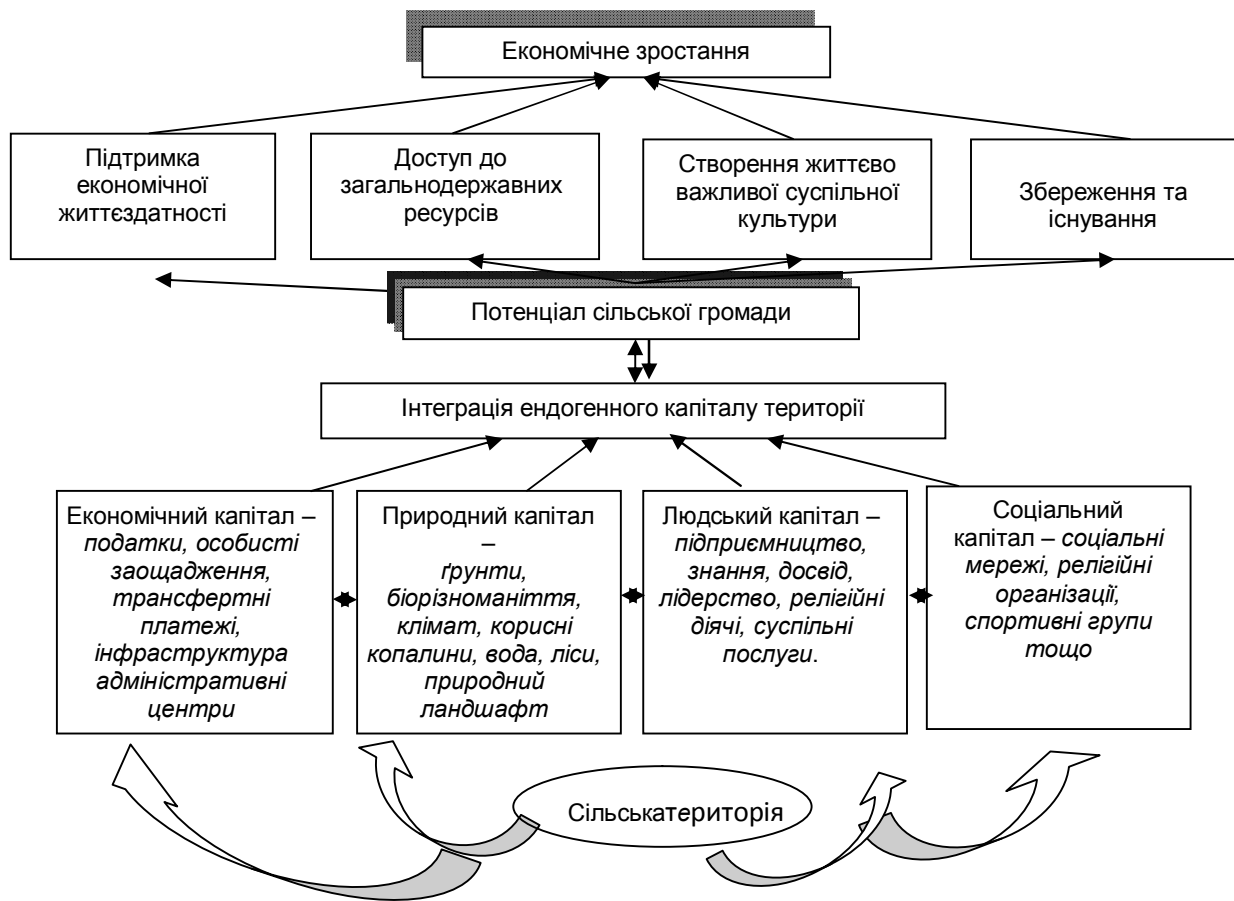
Важливо підкреслити, що розвиток потенціалу сільських громад є необхідним для балансування між фокусом на експортно-орієнтованому сільськогосподарському виробництві та механізмах продукування доходів від сільської економіки. Тому забезпечення розвитку потенціалу сільських громад означає: *по-перше*, створення та розгалуження сільської інфраструктури та соціальних послуг, включаючи інфраструктуру для локального та регіонального ринку; *по-друге*, розвитку лідерства та технічного сприяння для молоді, жінок та різних меншин, особливо щодо підтримки малого та середнього сільського підприємництва; *по-третє*, становлення нових управлінських механізмів та партнерства, що сприяє налагодженню зв'язків між локальною практикою та політикою на всіх рівнях; *по-четверте*, забезпечення прозорості інформації та заохочення участі в її створенні і поширенні відповідно до потреб громади [6, с. 148]. Функціонування сільських громад в США відбувається в умовах конвергенції загально американських завдань сільського розвитку та дивергенції локальних потреб та активів сільських жителів. Так, сучасна політика сільського розвитку в США, що реалізується завдяки діяльності Американської агенції сільськогосподарського розвитку³, містить сім ключових стратегій (табл. 1).

²за інформацією бази даних Світового Банку <http://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL>

Вісник Сумського національного аграрного університету

Серія «Економіка і менеджмент», випуск 6 (57), 2013

³Офіційний сайт Американської агенції сільськогосподарського розвитку <http://www.rurdev.usda.gov/AboutRD.html>

Рис. 1. Модель формування потенціалу сільської громади для економічного зростання
Джерело: розроблено автором на основі [6, 11].

Таблиця 1

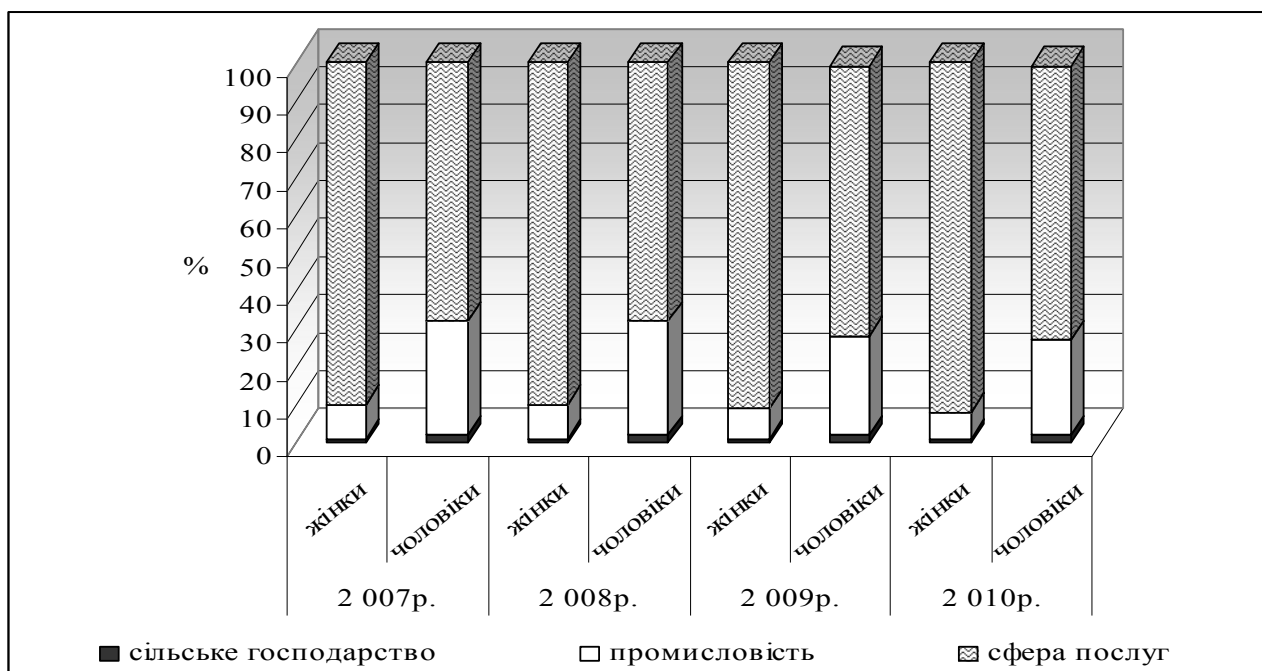
Стратегії реалізації політики сільського розвитку в США

Вид стратегії	Механізм реалізації
Стратегічне партнерство	Формування потужних стратегічних альянсів суб'єктів сільського розвитку.
Ринки капіталів	Розширення інвестиційних можливостей для стимулювання розвитку локальної економіки сільських територій.
Регіональні продовольчі системи	Формування локальних та регіональних ринків збуту сільськогосподарської продукції.
Регіональна співпраця	Взаємодія різних за розмірами та рівнем розвитку сільських громад.
Розвиток громад	Створення сприятливого середовища для життєдіяльності, рекреаційних можливостей, інфраструктури, можливостей для високооплачуваної зайнятості.
Альтернативна енергетика	Розвиток та використання потенціалу альтернативних джерел енергії.
Підтримка процесу розширення бізнесу	Розширення доступу до економічних ресурсів.

Джерело: побудовано автором за даними Американської агенції сільськогосподарського розвитку: <http://www.rurdev.usda.gov/AboutRD.html>.

Не заперечуючи пріоритетності загальнонаціональної концепції політики розвитку сільських територій та їх економіки в рамках сільського розвитку, на локальному рівнях відбувається її доповнення з урахуванням ендogenous потенціалу та викликів місцевого значення. Ключовими факторами при цьому виступають рівень розвитку та диверсифікованості сільської економіки, що визначають параметри регіональної структури

зайнятості, лідерський та соціальний капітал конкретної громади, що впливають на її здатність до реалізації висхідних ініціатив розвитку. Враховуючи це, важливо підкреслити, що економіка сільських територій США в частині формування потенціалу зайнятості сільського населення досить незначною мірою залежна від сільського господарства (рис. 2).

Рис. 2. Гендерна структура сільської зайнятості в США у 2007-2010 рр.

Джерело: побудовано автором за інформацією бази даних Світового Банку <http://data.worldbank.org/indicator>.

Аналіз американської структури сільської зайнятості вказує на існування проблеми гендерного дисбалансу, що став наслідком невластивого аграрному сектору економік інших країн світу виходу жінок зі сфери сільськогосподарського виробництва, який, у свою чергу, визначає необхідність створення умов для їх зайнятості в інших економічних секторах. Інакше кажучи, сформована в США структура сільської зайнятості обумовлює необхідність подальшої диверсифікації сільської економіки задля вирішення проблеми жіночої трудової діяльності, оскільки поза аграрним сектором у 2008-2009 рр. було зареєстровано близько 48% зайнятих представниць жіночої статі, а також 5,6 % самозайнятих⁴.

Стосовно сфери самозайнятості, необхідно відмітити, що в умовах сільської економіки США вона більшою мірою властива саме жінкам, які реалізують свої підприємницькі ініціативи на базі власного домогосподарства. Як справедливо відзначає Дж. Брін, такий спосіб зайнятості слугує не лише зародковою стадією у формуванні власної фірми, а й здійснює відчутний вплив на розширення сектору послуг на сільських територіях, забезпечуючи тим самим можливість для задоволення потреб сільського населення в різного роду сервісі – від побутового до інформаційно-консультаційного [2, с. 127]. Проведені Р. Картером, Х. Ван Оукеном та М. Хармс дослідження розвивають проблему становлення малого підприємництва на сільських територіях США та доводять існування залежності розміру бізнесу від гендерних характеристик його власника. Так,

бізнес, що перебуває у власності жінок, як правило, має більші параметри, ніж очолений чоловіками, та започатковується переважно за рахунок власних джерел фінансування [4, с. 245].

Незважаючи на поступову зміну гендерних параметрів структури сільської економіки США, саме жінки відіграють ключову роль у забезпеченні сталості сільського господарства як на рівні фермерського господарства, так і стосовно просування ідей сталого сільськогосподарського розвитку в цілому. Внаслідок цього відбувається трансформація традиційного способу сільськогосподарського виробництва у бік більш екологічно чистої, соціально справедливої, економічно життєздатної сільськогосподарської системи. Доведено, що в господарствах, де процес прийняття фінансово-господарських рішень відбувається за участю жінок, використовується більш екологічно прийнятна сільськогосподарська практика. Крім того, жінки-фермери меншою мірою використовують пестициди, хімічні добрива, генетично модифікований насіннєвий матеріал, гормональні препарати у тварин [13, с. 437]. Вони більшою мірою залучені до органічного виробництва, зокрема, у 17 разів частіше вдаються до адаптації органічних методів ведення сільського господарства [3, с. 49-52].

Поза цим, економічна та соціальна структура сільського соціуму США просуває серед жінок сталий спосіб ведення господарства, адже, незважаючи на загально відомі американські демократичні цінності, жінки все ще мають обмежений доступ до землі та капіталу, ринку праці, а тому вони меншою мірою залучені до високоприбуткових сільськогосподарських систем як крупномасштабне вирощування зернових або концент-

⁴За інформацією бази даних Світового Банку <http://data.worldbank.org/indicator>.

роване тваринництво [1, с. 292]. Зважаючи на існування вказаних стримуючих умов, американські жінки-фермери змушені більш активно використовувати інноваційні маркетингові стратегії прямих контактів зі споживачами.

Підсумовуючи зазначене щодо гендерної диференціації залученості сільського населення до сільського господарства, необхідно відмітити існування притаманної багатьом американським дослідникам ідеології про чоловіче призначення фермерського господарства та “несерйозність” участі в його веденні зі сторони жінок, що властиві сільським громадам розвинених країн, зокрема, США [8, 10]. Збереження цих стереотипів в аграрній складовій сільської економіки пов’язані із загальною субординацією жінок у суспільстві, особливо в руральній його частині, їх асоціюванням з репродуктивною та “домогосподарською” функціями, в той час як порушення цих усталених норм веде до зневаги та маргіналізації [14, с. 434].

Відзначені особливості функціонування аграрного сектору, сфери підприємництва в сільській економіці США дозволяють зробити узагальнюючий висновок про існування проблеми гендерної нерівності, подолання якої як на сільських територіях, так і в масштабах всієї країни обумовило необхідність формування нової гендерної політики, яка сприятиме інтеграції гендерної рівності та розширенню прав і можливостей жінок, подолання гендерної нерівності в доступі до різних ресурсів, їх контролю та використанню. Концептуальна новатика гендерної політики США забезпечує сприйняття жінок не лише в якості бенефіціарів програм розвитку, а й провідників змін, які несуть в собі нову еру підприємництва, керівництва мирних процесом [5, с. 2]. Разом з тим, зважаючи на позиціонування США на міжнародній арені як одного з ключових центрів розвинутого фемінізму, перше за останні 30 років формування офіційного підходу до гендерних питань вказує на фундаментальні зміни у сприйнятті гендерних засад розвитку американського суспільства, переоцінку значимості жінок в забезпеченні економічного зростання та підвищення стійкості і конкурентоспроможності економіки. Такий підхід до ідентифікації змісту гендерної політики США є досить революційним, адже, як зазначає Попкова Л.Н., відсутність соціал-демократичних традицій поряд з неприйняттям американцями державного втручання в соціальну

сферу перешкоджали встановленню особливих норм відношення до жінок у суспільно-економічних процесах через стереотип закріплення в такий спосіб їх соціальної маргінальності та психологічних комплексів неповноцінності [14, с. 170].

Серед головних завдань нової гендерної політики США виділено *по-перше*, зменшення гендерного диспаритету в доступі, контролі над ресурсами та результатами їх використання, можливостях розвитку та економічних, політичних, культурних, соціальних послугах завдяки розширенню доступу до освіти, викоріненню гендерних стереотипів, професійної сегрегації, подолання жінками технологічних бар’єрів; *по-друге*, зменшення насилля, базованого на гендерних відмінностях, та мінімізація його негативних наслідків для особистості та громади; *по-третє*, розширення можливостей жінок в реалізації їх прав, визначенні життєвих результатів, впливі на процес прийняття рішень на рівні домогосподарства, громади та суспільства в цілому [5, с. 1]. Таким чином, нова гендерна політика США завдяки реалізації поставлених перед нею завдань сприятиме прискоренню досягнення Цілей розвитку тисячоліття завдяки просуванню ідей гендерної рівності у процеси розвитку, врахуванню гендерних перспектив в стратегіях, програмах та проєктах, адміністративних функціях та інституційній культурі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, дослідження особливостей американської моделі розвитку сільської економіки дозволяє стверджувати про її зорієнтованість на активізацію економічного розвитку та забезпечення соціального добробуту сільських територій на засадах сталості. Одним з елементів забезпечення сталості сільського розвитку визнано досягнення гендерної рівності, стосовно якої Сполучені штати Америки концентруватимуть власні зусилля як на національному рівні, так і на глобальному. При цьому визнання ролі жінок як носіїв прогресивних змін сільського економічного простору сприяє переосмисленню концептуальних підходів до формування політики розвитку сільської економіки, активній імплементації гендерно чутливих проєктів та програм, результативність та наслідки яких для розвитку сільських територій та економіки в цілому й становлять перспективи подальших досліджень у започаткованому напрямі.

Список використаної літератури:

1. Bock B. Rural gender relations: issues and case study. // B. Bock, S. Shortall / CABI Publishing. – 2006. – 370 p.
2. Breen J. Gender differences in home-based business ownership. / J. Breen // Small Enterprise Research. – № 17. – 2010. – P. 124–136.
3. Burton M. Analysis of the determinants of adaptation of organic horticultural techniques in the UK / M. Burton, D. Rigby, T. Young // Journal of Agricultural Economics. – №1(50). – 1999. – P. 47-63.
4. Carter R. Home-based business in the rural United States economy: differences in gender and fi-

nancing. / R. Carter, H. Van Auken, M. Harms // Entrepreneurship & Regional development. – 1992. – №4. – P. 245–257.

5. Gender equality and female empowerment policy: USAID policy [Електронний ресурс] / Washington, 2012. – 21 p. – Режим доступу: www.usaid.gov/our_work/policy_planning_and_learning/documents/GenderEqualityPolicy.pdf.

6. Green G. Asset building & community development: 3-rd edition / G. Green, A. Haines // SAGE Publications, Inc, 2012. – 340 p.

7. Hamnett C. The blind men and the elephant: the explanation of gentrification / C. Hamnett // Transactions of the Institute of British Geographers. – №16. – 1991. – P. 173–189.

8. Leckie G. “They never trusted me to drive”: farm girls and the gender relations of agricultural information transfer. / G. Leckie // Gender. Place and Culture. – №3. – 1996. – P. 309–325.

9. Nelson P. Rural gentrification and linked migration in the United States / P. Nelson, A. Oberg, L. Nelson // Journal of Rural Studies. – Volume 26, Issue 4. – 2010. P. 343–352.

10. Schmitt M. Gender segregation at vocational schools-women farm apprentices’ dilemma. / M. Schmitt // Sociologia Ruralis. – № 38. – 1998. – P. 304–317.

11. Sites W. Communitarian theory and community development in the United States / W. Sites // Community development journal. – 1998. – № 33 (1). – P. 57–65.

12. Sustainable Agriculture & Rural Development in the United States: Progress and Priorities/ Supplement to Non-governmental Organization Major Group Paper for the UN Commission on Sustainable Development (CSD)-16. – May, 5-16, 2008. – 8p.

13. Trauger A. Agricultural education: Gender identity and knowledge exchange / A. Trauger, C. Sachs, M. Barbercheck, N. Kiernan, K. Brasier, J. Findeis // Journal of Rural Studies. – № 24. – 2008. – P. 432–439.

14. Попкова Л.Н. Гендерная политика США: формальные институты и практики / Л.Н. Попкова. – Общественные науки и современность. – №1. – 2004. – С. 164–173.

15. Устойчивое экономическое развитие в условиях глобализации и экономики знаний: концептуальные основы теории и практики управления / под ред. В.В. Попкова. // М.: ЗАО “Издательство “Экономика””, 2007. – 295 с.

Проанализированы социально-экономические процессы, влияющие на развитие сельской экономики США. Определены стратегические направления механизмы развития сельских территорий. Выявлены особенности участия женщин в сельской хозяйственной промышленности.

Конкретизированы условия на направления реализации американской концепции гендерной политики в условиях сельского экономического роста страны.

Ключевые слова: гендер, гендерная политика, гендерное равенство, сельская экономика, сельское развитие.

The socio-economic processes, that determined the development of the rural economy of the USA, are analyzed. The strategic directions and mechanisms of rural areas development are established. The features of women's participation in agricultural production are defined. The essence and directions of realization of the American concept of gender policy in rural economic space are concretized.

Key words: gender, gender politics, gender equality, rural economics, rural development.

Дата надходження до редакції: 1.04.2013

Рецензент: д.е.н., професор Зінчук Т.О.

УДК 33.005.95

ПОШИРЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ: РОЛЬ ІДЕНТИЧНОСТІ СТЕЙКХОЛДЕРІВ ПІДПРИЄМСТВА

О.В.Дудкін, к.е.н., Сумський державний університет

Стаття присвячена дослідженню ролі ідентичності стейкхолдерів підприємств у поширенні практик соціальної відповідальності бізнесу. Автор проаналізував традиційну економічну мотивацію підприємців, персоналу та інвесторів; описав їх ідентичності; розглянув, яким чином ідентичність стейкхолдерів впливає на розвиток соціальної відповідальності підприємств.

Ключові слова: соціальна відповідальність, стейкхолдер, ідентичність, мотивація.

Постановка проблеми. Тенденції соціально відповідального ведення бізнесу є достатньо поширеними як в Україні, так і в інших країнах світу. Створюються стандарти соціальної відпо-

відальності, вводяться біржові індекси, що враховують соціальну активність компаній, аналізуються її переваги та ризики. Проте неоднорідність наявних процесів та неоднозначність їх результа-